

Wim Daniëls

DE DUNNE
DANIËLS

De spelregels van de Nederlandse taal

ALFABET UITGEVERS

2024

INLEIDING

In dit boek vind je regels en adviezen die je bij het schrijven van een tekst kunnen helpen om:

- de juiste woorden te kiezen;
- correcte zinnen te maken;
- heldere alinea's op te bouwen;
- woorden goed te spellen;
- leestekens zorgvuldig te gebruiken.

Ik geef geen opsomming van alle regels. Het totale regelbestand van de Nederlandse taal is erg uitgebreid. Je zou erin verdwalen. En dit boek zou ook nooit *De Dunne Daniëls* hebben kunnen heten.

Maar het is niet nodig hier alle regels te geven. Veel regels hebben weinig tot niets te maken met wat de meeste mensen dagelijks schrijven. Ik neem alleen de regels op waarmee je als schrijvende taalgebruiker juist veel te maken hebt. Die regels leg ik zo eenvoudig mogelijk uit zodat ze voor een grote groep van taalgebruikers te snappen en toe te passen zijn. Los van de regels geef ik adviezen om teksten goed leesbaar te maken.

Er staan in dit boek veel voorbeelden. Als het hele zinnen of alinea's zijn, zijn ze meestal schuin gedrukt. Als

het woorden of heel korte zinnen betreft, is dat niet zo.

Achter in dit boek is een register opgenomen, zodat je gemakkelijk de taalkwesties kunt vinden waarover je iets wilt weten. Maar het kan geen kwaad om dit boek een keer helemaal te lezen. Dat zal je taalkennis aanzienlijk vergroten.

A TAALKUNDIGE BEGRIPPEN

Het is handig als je bepaalde taalkundige begrippen kent. Dat maakt het gemakkelijker om de regels en adviezen die ik geef te begrijpen. In dit hoofdstuk volgen de begrippen die het belangrijkste zijn.

A1 Alfabet

Ons alfabet telt 26 letters. Dat zijn deze letters (hoofdletters en kleine letters):

A a	J j	S s
B b	K k	T t
C c	L l	U u
D d	M m	V v
E e	N n	W w
F f	O o	X x
G g	P p	Y y
H h	Q q	Z z
I i	R r	

Het Nederlands heeft nog één extra letter. Die staat niet in het alfabet. Het is de ij, zoals die voorkomt in: tijd, wijn, zijn. Het is een combinatie van een i en een j. Om-

dat we de ij als één letter zien, in tegenstelling tot bijvoorbeeld de ei, moet je beide delen ervan aan het begin van een zin met een hoofdletter schrijven: *IJsland kent geregeld een vulkaanuitbarsting.*

KLINKERS EN MEDEKLINKERS

Het alfabet is een mix van letters: klinkers en medeklinkers.

De klinkers zijn: a, e, i, o, u, y.

Ze geven de meeste klank aan een woord als je dat woord uitspreekt. Daarom heten ze klinkers.

De andere letters zijn medeklinkers. Die klinken met de klinkers mee. Daarom heten ze medeklinkers.

De y kan zowel een klinker zijn (baby) als een medeklinker (yoghurt). In ‘baby’ klinkt de y als een i, in ‘yoghurt’ als een j.

LETTERGREPEN

Een lettergreep is een combinatie van letters die je in één keer, zonder onderbreking, uitspreekt:

huis (één lettergreep)

huizen (twee lettergrepen: hui-zen)

voetballen (drie lettergrepen: voet-bal-len)

Lettergrepen kunnen open of gesloten zijn. Open lettergrepen eindigen op een klinker: a, e, i, o, u, y, of op een combinatie van klinkers, bijvoorbeeld ou. Gesloten lettergrepen eindigen op een medeklinker. In ‘raak’ heb

je dus te maken met één lettergreep en die is gesloten. In ‘dromen’ is ‘dro’ een open lettergreep en ‘men’ een gesloten lettergreep. In ‘genade’ heb je drie open lettergrepen: ge-, na-, de-.

A2 **Werkwoord**

Een werkwoord geeft een handeling of toestand aan: fietsen, hinniken, lezen, lopen, sporten, vliegen, enz.

WERKWOORDSTIJDEN

Een werkwoord kan in verschillende tijden staan. De meestvoorkomende tijden zijn:

Tegenwoordige tijd: ik zwem.

Verleden tijd: ik zwom.

Voltooide tijd: ik heb gezwommen.

Toekomende tijd: ik zal zwemmen.

HET HELE WERKWOORD

Het hele werkwoord (lopen, fietsen, spelen, enz.) wordt de ‘infinitief’ of ‘onbepaalde wijs’ genoemd. Als je na het woordje ‘te’ een werkwoord gebruikt, is dat altijd een infinitief: *Ze slaagden erin op tijd te komen.*

ONDERWERP EN WERKWOORD(EN)

Als je een werkwoord in een zin gebruikt, neem je meestal ook een onderwerp op. Het onderwerp doet wat het

werkwoord aangeeft: zij lopen, wij fietsen, de kinderen spelen. Anders gezegd: het onderwerp is het zinsdeel dat antwoord geeft op de vraag: wat/wie + werkwoord(en)?

De bel rinkelt. Wat rinkelt? De bel. Dus 'de bel' is het onderwerp van de zin.

Mira is geslaagd. Wie is geslaagd? Mira. Dus 'Mira' is het onderwerp van de zin.

PERSOONSVORM

In een zin kunnen meer werkwoorden staan: *De bal is in de sloot gevallen.*

De persoonsvorm is het werkwoord dat direct verbonden is met het onderwerp: *De bal is in de sloot gevallen.*

De persoonsvorm kun je altijd gemakkelijk vinden door het onderwerp van getal te veranderen. Van een onderwerp in het enkelvoud maak je meervoud; of van een onderwerp in het meervoud maak je enkelvoud. Het werkwoord dat dan meeverandert, is de persoonsvorm. Van de zin *De bal is in de sloot gevallen* maak je *De ballen zijn in de sloot gevallen*. Je ziet dat 'is' verandert in 'zijn'. Daardoor weet je dat van de zin *De bal is in de sloot gevallen* het woord 'is' de persoonsvorm is.

Staat er maar één werkwoord in een zin, dan is dat de persoonsvorm: *Er ligt een bal op straat.*

DE STAM VAN EEN WERKWOORD

Van werkwoorden zeggen we dat ze een stam hebben. Die stam is bij veel werkwoorden het hele werkwoord

zonder de uitgang -en. Hele werkwoord: rinkelen. Stam: rinkel.

Een groot aantal werkwoorden heeft een dubbele medeklinker voor de uitgang -en, zoals 'rennen' (nn). De stam van zo'n werkwoord is dan het hele werkwoord min -en, maar ook min een van die dubbele medeklinkers. Hele werkwoord: rennen. Stam: ren.

De stam van een werkwoord is gelijk aan het werkwoord dat je krijgt als je er 'ik' voor zet. Hele werkwoord: rennen. Stam: ren. Ik ren.

Bij enkele werkwoorden is de slotmedeklinker van de ik-vorm een andere dan de medeklinker die in het hele werkwoord staat: Hele werkwoord: niezen. Ik nies.

Bij sommige werkwoorden komt er in de ik-vorm een klinker bij: Hele werkwoord: lezen. Ik lees.

TEGENWOORDIG DEELWOORD

Het tegenwoordig deelwoord geeft aan hoe iets gebeurt; het is het hele werkwoord + d:

Zingend gingen we de klas in.

Dansend vierden we feest.

HULPWERKWOORD EN VOLTOOID DEELWOORD

We hebben gedanst.

In deze zin is 'hebben' het hulpwerkwoord, 'gedanst' het voltooid deelwoord. Een hulpwerkwoord helpt of ondersteunt een voltooid deelwoord. Een hulpwerkwoord zelf heeft geen echte inhoudelijke betekenis. De

meestvoorkomende hulpwerkwoorden zijn: hebben, worden, zijn:

We hebben gestudeerd.

Er wordt gevolleybald.

Hij is door griep geveld. ('Is' is een afgeleide vorm van 'zijn'.)

'Gestudeerd', 'gevolleybald' en 'geveld' zijn hier de voltooide deelwoorden. (Zie over de spelling van voltooide deelwoorden verder bij E3.)

ZWAKKE EN STERKE WERKWOORDEN

Zwakke werkwoorden zijn werkwoorden die in de verleden tijd -te(n) of -de(n) krijgen: maakte(n), vierde(n).

Veel voltooide deelwoorden van een zwak werkwoord beginnen met ge- en eindigen op een -t of -d: gemaakt, gevierd.

Zwakke werkwoorden die als voltooid deelwoord geen ge- krijgen, zijn onder meer werkwoorden die beginnen met be- en er-: beweren, ik heb dat beweerd; erkennen; ze hebben het erkend.

Sterke werkwoorden zijn bijna altijd werkwoorden waarvan de klinker verandert als je het werkwoord in de verleden tijd zet: ik zwem – ik zwom; ze slaapt – ze sliep. Het voltooid deelwoord van een sterk werkwoord begint met ge- en eindigt in de meeste gevallen op -en: gezwommen, geslapen.

Er zijn veel meer zwakke werkwoorden dan sterke werkwoorden. Maar sterke werkwoorden zijn wel werkwoorden die we vaak gebruiken omdat ze dingen benoemen die we veel doen: eten, drinken, slapen, lopen, enz.

A3 **Lidwoord**

We hebben in het Nederlands drie lidwoorden: de, het, een.

Een lidwoord is een woord dat hoort bij een zelfstandig naamwoord: de deur, het huis, een boom. (Voor de uitleg van een zelfstandig naamwoord zie bij A4.)

BEPAALD EN ONBEPAALD

‘De’ en ‘het’ noemen we bepaalde lidwoorden. Als je deze lidwoorden gebruikt, weet de lezer preciezer over wie of waarover het gaat dan wanneer je een onbepaald lidwoord gebruikt. Dat onbepaald lidwoord is ‘een’. Vergelijk:

De fiets die daar staat is van mij.

Een fiets is handig om naar je werk te gaan.

Of je bij een zelfstandig naamwoord ‘de’ of ‘het’ moet gebruiken, moet je leren. Als Nederlands je moedertaal is, leer je het min of meer vanzelf. Als je Nederlands nog moet leren op latere leeftijd, moet je het echt van buiten leren. Maar een houvast is dat bij verkleinwoorden (huisje, boompje, enz.) altijd het lidwoord ‘het’ hoort: het huisje, het boompje.

Het lidwoord ‘een’ kan bij elk zelfstandig naamwoord gebruikt worden, behalve bij zelfstandige naamwoorden die alleen in het meervoud voorkomen, zoals ‘hersenen’. ‘Een hersenen’ is geen goed Nederlands.

A4 **Zelfstandig naamwoord**

Een zelfstandig naamwoord is een woord voor een mens, dier, plant, ding, gebeurtenis, gevoel of begrip: de vrouw, het paard, de bloem, het raam, de oorlog, het verdriet, de gedachte.

Vóór een zelfstandig naamwoord kun je altijd een lidwoord zetten: de, het of een. (Zie over lidwoorden bij A3.)

GESLACHT

Lange tijd waren woordenboeken nogal streng als het ging om het geslacht van zelfstandige naamwoorden met ‘de’ ervoor: de gemeente, de maatschappij, enz. In de woordenboeken stond er vaak achter of zulke woorden vrouwelijk of mannelijk waren. En dat had dan gevolgen voor een verwijzing naar die woorden. Was een woord vrouwelijk, dan moest je bij een verwijzing naar dat woord ‘haar’ gebruiken: *De gemeente moet haar verantwoordelijkheid nemen.*

Was een woord mannelijk, dan moest je in de verwijzing ‘zijn’ gebruiken: *De brommer had zijn grootste populariteit tussen 1960 en 1970.*

Tegenwoordig mag je bij een zelfstandig naamwoord

waar het lidwoord ‘de’ bij hoort, in de meeste gevallen zelf weten of je er met ‘haar’ of ‘zijn’ naar verwijst, behalve natuurlijk als het duidelijk om iemand van het vrouwelijke of mannelijke geslacht gaat:

*De gemeente moet haar/zijn verantwoordelijkheid nemen.
(Allebei goed.)*

De vrouw heeft haar bril hier laten liggen.

De man heeft zijn jas hier laten liggen.

De koe koestert haar kalfje.

Naar zelfstandige naamwoorden waar het lidwoord ‘het’ bij hoort, wordt verwezen met ‘zijn’:

Het huis met zijn hoge ramen.

Het bestuur heeft zijn toekomstplannen eindelijk klaar.

Dit geldt echter niet wanneer het om een vrouwelijke persoon gaat. Dan schrijven we ‘haar’:

Het meisje heeft haar bril verloren.

Van oudsher zegt men dat namen van landen en steden onzijdig zijn (je kunt er ‘het’ voor plaatsen). Er wordt met ‘zijn’ naar verwezen:

*In de tentoonstelling zie je nog wat terug van het
Oostenrijk uit de negentiende eeuw en zijn culturele
hoogtepunten.*

*Het Amsterdam van nu heeft zijn charme nog altijd niet
verloren.*

*Amsterdam heeft zijn allure onder meer aan zijn vele
grachten te danken.*

Bij een paar zelfstandige naamwoorden kun je zowel ‘de’ als ‘het’ gebruiken: de aanrecht / het aanrecht; de deksel / het deksel. De betekenis blijft gelijk. Maar sommige zelfstandige naamwoorden waarbij zowel ‘de’ als ‘het’ kan voorkomen, hebben per lidwoord een verschillende betekenis: de portier (persoon die toegang geeft tot een gebouw), het portier (deur van een auto); de bal (om mee te spelen), het bal (dansfeest).

MEERVOUD

De meeste zelfstandige naamwoorden kennen een vorm in het enkelvoud (schoen) en een vorm in het meervoud (schoenen). Sommige zelfstandige naamwoorden komen alleen in het enkelvoud voor, bijvoorbeeld ‘brandweer’, of alleen in het meervoud, bijvoorbeeld ‘hersenen’.

Bij een flink aantal woorden voor gewichten, geld, maten, enz. wordt meestal geen meervoudsvorm gebruikt als er een telwoord aan voorafgaat: acht kilo, tien eurocent, twintig kilometer, enz. (Zie over telwoorden A12.)

Welke meervoudsuitgangen zijn er?

Enkelvoud + n of en: blinde, blinden; hond, honden.

Enkelvoud + s of ’s: horloge, horloges; oma, oma’s.

Enkelvoud + en: kind, kinderen.

Sommige zelfstandige naamwoorden hebben twee meervouden: